

BEGRAAFPLAATSEN IN EUROPA

THEMA 29 - LEVEND BEGRAVEN

'DAME MET DE RING'

Wie in Keulen vanaf de Neumarkt de Richmodisstraße inloopt en daarbij omhoogkijkt, ziet in een torenachtig bouwsel twee paardenkoppen. De straat is genoemd naar Richmodis, de echtgenote van de invloedrijke patriëciër Mengis von Aducht, die hier in de 14^e eeuw in het *Haus zum Papageien* woonde. Richmodis is de hoofdpersoon in de plaatselijke legende van de 'Dame met de ring'.

In de tijd dat de angst voor de schijndood en de daaruit voortvloeiende angst om levend begraven te worden, heerste in Europa, deed de boulevardpers er een schepje bovenop door allerlei ongecontroleerde en nooit bewijsbare verhalen te publiceren. Het verhaal dat in allerlei vormen, varianten, namen, plaatsen en landen de ronde deed is het inmiddels klassieke verhaal van de 'Dame met de ring'.

Kort samengevat luidt het verhaal als volgt. Een rijke dame wordt onwel en sterft na een korte ziekteperiode. Ze wordt met veel praal begraven en haar treurende echtgenoot geeft haar een waardevolle ring aan haar vinger mee. 's Nachts keert de doodgraver terug, graaft de kist op en breekt het deksel open. Maar als de grafschener de ring van de koude vinger van het lijk wil trekken, krijgt hij de ring niet over de knokkel heen. Hij trekt een mes om de vinger af te snijden. Op dat moment ontwaakt de dame en valt de doodgraver van schrik dood neer.

De oudste versie van het verhaal komt uit ca. 1400, hoewel het thema van de voortijdig begraven vrouwelijke hoofdpersoon, die gered wordt door grafrovers al bekend was in de 2^e eeuw na Christus.

van de voortijdig begraven vrouwelijke hoofdpersoon, die gered wordt door grafrovers al bekend was in de 2^e eeuw na Christus.

KEULEN: Richmodis

In Keulen speelde het verhaal zich af in 1357, toen Richmodis, de vrouw van patriëciër Mengis von Aducht, tijdens een pestepidemie bezweek en begraven werd in de grafkelder van de Kirche St. Aposteln.

's Nachts kwam de doodgraver terug om de ring van de dame te stelen. Zij ontwaakte, hij viel van schrik dood neer. Wankelend liep zij de korte weg naar huis terug en klopte in haar doodskleed aan de deur. 'Eerder zullen twee paarden de trap oplopen dan dat mijn vrouw nog leeft' riep haar echtgenoot verschrikt uit. Het aantal kinderen dat daarna nog geboren werd geeft aan dat hij toch wel blij was toen hij na deze uitroep paardengetrappel op de trap hoorde.

Om dit romantisch verhaal niet te vergeten, heeft men op het torentje van het gebouw 'In Haus Zum Papageien' in de Richmodisstraße, waar zich dit 'waargebeurde' verhaal afspeelde, twee paardenkoppen aangebracht. En deze zijn nog steeds te zien!

KOPENHAGEN: Gertrud Birgitte Bodenhoff-Rosted (1779-1798)

Op het Assitens Kirkegård in Copenhagen staat het familiemonument van Bodenhoff in classicistische stijl, bestaande uit een stèle en een sarcofaag. De witmarmeren sarcofaag werd in 1798 geplaatst voor de jonggestorven weduwe van Bodenhoff, Gertrud Birgitte Rosted (1779-1798). De sarcofaag wordt geflankeerd door twee vrouwenfiguren, 'Eeuwige Gelukzaligheid' en 'Liefdadigheid'.

In de 19e eeuw ging het gerucht dat de rijke weduwe schijndood was, levend begraven werd en vervolgens werd vermoord door grafrovers. Het verhaal is één van de varianten op de 'Legende van de dame met de ring'. Twee grafrovers zouden in de tombe de kist hebben opengebroken om haar juwelen te stelen. Toen een dief een oorbel afrukte, ontwaakte de vrouw uit haar doodsslaap. Ze smeekte de rovers haar te laten leven en bood hen geld en een vrije overtocht naar Amerika aan. De rovers sloegen haar echter dood en gooiden het lichaam terug in de kist.

Dr. Viggo Starcke, een Deense arts en schrijver die het verhaal van zijn

moeder had gehoord, besloot in 1952 uit te zoeken wat er waar was aan het verhaal. Volgens de overlevering zou één van de grafrovers zijn misdaad hebben opgebiecht aan een priester. De misdadiger bleek Christian Mensing te zijn, hoofd van de grafdelvers van het Assistens Kirkegård, die in 1804 was ontslagen, nadat ontdekt was dat hij samenwerkte met een dievenbende die pas begraven doodskisten opgroef en verkocht als brandhout. Het onderzoek van de kist van Gertrud leverde niets op: het skelet lag in een normale houding in de kist, er waren geen botfracturen, maar er waren ook geen sieraden. Dr. Starcke hechtte meer waarde aan het volksverhaal dan aan wat hij zag en concludeerde dat de grafrovers haar niet hadden doodgeslagen, maar gewurgd en er toen vandoor gingen met de juwelen.

DRESDEN: *Leichenhaus*

Door enkele 'wetenschappelijke' publicaties ontwikkelde de angst voor schijndood zich rond 1800 tot een hoogtepunt. Als oplossing werd gesuggereerd wachtmortuaria op te richten, waarin de lijken onder toezicht zouden blijven tot door ontbinding de dood met zekerheid vastgesteld kon worden.

Vooral in Duitsland sloeg het idee aan en in 1792 werd in Weimar het eerste wachtmortuarium gebouwd onder de naam *Vitae Dubiae Asylum* (opvang voor betwijfeld leven). Veel steden volgden. Veel van deze lijkenhuizen waren uitgerust met een belapparaat dat was bedoeld om de schijndood te signaleren. Met behulp van snoeren, die aan de vingers en de tenen van de 'dode' waren bevestigd en een uitgekiend systeem van katrollen en bellen zouden eventuele levenstekens van de 'dode' onmiddellijk geregistreerd worden. Dan zou de bel

geluid worden, waardoor het voortijdig begraven van de schijndode werd verhinderd.

Toen na decennia bleek dat er nooit iemand uit de schijndood was ontwaakt, nam het fenomeen af. Veel wachtmortuaria werden omgebouwd, sommige bleven nog in functie tot in het begin van de 20^e eeuw. Merkwaardig is echter dat het een verzwegen hoofdstuk is in de Duitse funeraire geschiedenis. Waarschijnlijk uit schaamte, omdat er nooit een schijndode aan de bel heeft getrokken!

Een voorbeeld van zo'n (voormalig) lijkenhuis bevindt zich nog op het Innerer Neustädter Friedhof in Dresden. In 1799 werd op de begraafplaats een *Kirchengruft* gebouwd, waarin 132 kisten konden worden bijgezet. Boven de grafkelder kwam een *Leichenhaus* met twee lijkenvertrekken en een wachtkamer. In de grafkelder werden tot de sluiting in 1880 69 personen bijgezet; het schijndodenhuis werd in 1891 omgebouwd tot aula.

DEN HAAG: schijndodenhuis

Buiten Duitsland werden weinig wachtmortuaria gebouwd. In Parijs waren er al vergevorderde plannen, maar Napoleon liet het idee varen. Tijdens zijn regering werd wel in de *Code Civil* bepaald dat er in het hele Franse Keizerrijk 24 uur gewacht moest worden tussen dood en begrafenis. En dat idee is in de landen die destijds door Napoleon waren veroverd, gebleven of uitgebreid. Zo staat in de Nederlandse Wet op de Lijkbezorging: *Begraving of crematie geschiedt niet eerder dan 36 uur na het overlijden en uiterlijk op de zesde werkdag na het overlijden* (WLB art.16).

In Nederland werd in 1832 het eerste en enige echte schijndodenhuis op de Algemene Begraafplaats aan de Kerkhoflaan in Den Haag gebouwd

en is daar nog steeds aanwezig. De doden werden in open kisten in de schijndodenkamer geplaatst. Er was een systeem van bellen en draden, dat echter maar korte tijd is gebruikt. Het Schijndodenhuis is vele jaren een gewoon mortuarium geweest en is na een restauratie in gebruik genomen als kantoor.

WENEN: BESTATTUNGSMUSEUM

Rond 1800 werd naast wachtmortuaria een andere manier bedacht om mensen te beschermen tegen levend begraven: de veiligheidskist. Een buis verbond de kist onder de grond met de buitenlucht voor zuurstof en een alarminstallatie zou in werking treden als de 'dode' weer tot leven kwam.

In het Bestattungsmuseum (uitvaartmuseum) in Wenen wordt geëxposeerd over de opbaring, het lijken-transport, de uitvaart, de begrafenis, de crematie, rouwbrieven en aandenken aan de doden.

In de ruimte, gewijd aan begraven en cremeren is naast de befaamde klapkast van keizer Joseph II ook *Der Rettungswecker* te zien. Het is een installatie met een bel, die de kist met de bovenwereld verbond en waarmee een schijn-dode alarm kon slaan.

Deze maatregel was overbodig als men bij testament had geregeld dat bij overlijden het hart moest worden doorstoken. De stiletto die hiervoor gebruikt werd, ligt ook in een vitrine: *Das Stilet zur Vornahme des Herzstichs*.

PARIJS EN WARSCHAU: Frédéric Chopin

Naast schijndodenhuis en veiligheidskist was er nog een derde methode om de angst weg te nemen voor eventueel levend begraven worden: men kon testamentaire voorzorgsmaatregelen nemen. Men kon laten vastleggen dat de begrafenis pas na 48 uur plaatsvond of dat de arts na de dood geconstateerd te hebben de voetzolen met een gloeiend ijzer bewerkte, met een stiletto het hart doorboorde of de aders van de polsen doorsneed.

Frédéric Chopin (1810-1849), romantisch componist van vooral pianomuziek, waaronder ook de hier toepasselijke *Marche Funèbre*, woonde voornamelijk in Parijs. Omdat hij bang was voor de schijndood, had hij laten vastleggen dat men na zijn dood zijn hart uit zijn lichaam zou halen; zo geschiedde. Hij werd begraven op Père Lachaise in Parijs in een deel Poolse aarde die hij op 21-jarige leeftijd in een koffer uit Polen had meegebracht. In een kristallen urn, gevuld met alcohol werd zijn hart ingemetseld in een pilaar in de Heilig Hartkerk in Warschau. "Want waar uw schat is, daar zal ook uw hart zijn" (Mt. 6,21) luidt de Bijbelse passage op de pilaar.

Parijs - Père Lachaise: Chopin

Frédéric Chopin 1810-1849

Warschau - H.Hartkerk: hart

mobieltje

Na de uitvinding van de stethoscoop in 1816 werd het gemakkelijker de dood vast te stellen en geleidelijk aan nam de angst om levend doodverklaard te worden af. Maar de angst is nooit verdwenen en wordt nog steeds gevoed door broodje aapverhalen en sensationele verhalen over doodverklaarden die in het mortuarium nog bleken te leven. De hedendaagse oplossing ligt natuurlijk voor de hand: neem je mobieltje mee in de kist!

Voor wie wil ervaren hoe het is levend begraven te worden, zijn er films die het gegeven gebruikt hebben. Het klassieke verhaal *The premature burial* van Edgar Allan Poe werd in 1962 verfilmd. In 2010 werd de film *Buried* van Rodrigo Cortès met Ryan Reynolds uitgebracht. Volgens de recensies voelt *Buried* 'levensecht'. De film gaat over een vrachtwagenchauffeur in Irak, die met een mobieltje en een Zippo aansteker in een kist ter aarde besteld is; dan gaat zijn mobieltje af.....

